

Sztereotípiák a nyelvtanításban Magyar–holland összehasonlító vizsgálat

KERÉKJÁRTÓ-DE BIE ÁGNES

I. A nyelvi sztereotípiák

Példával kezdem, megtörtént esetet idézek: egy harmadéves, magyarul nagyon jól beszélő holland diákom magabiztosan vette fel Budapesten a telefont, majd így szólt bele a kagylóba: „Beával.” Ez a magyar beszédpartner számára kétségtelenül meglepő, sőt néhány másodperces zavart csendet okozó kifejezés tükörfordítása a megfelelő holland sztereotípiának ('met Bea'). Hollandiában szokványosan ezzel kezdődnek az (informális) telefonbeszélgetések.¹

Magyar nyelven viszont más formulával kezdi a telefonálást mind a hívó (köszönés és bemutatkozás), mind a hívott fél (*halló/tessék!*). A telefonálás sajátos beszédhelyzet, a hozzá kapcsolódó etikett jól szemlélteti, mi is a nyelvi sztereotípiák lényege: adott helyzetben állandó, változatlan, visszatérő, az elvárásnak megfelelő nyelvi forma. Az idézett példából az is jól látszik, milyen fontos a szituatív elem.

A nyelvi sztereotípiák olyan egy vagy több tagú kifejezés, amelynek használatát egy nyelvközösség meghatározott szituációhoz kötve megszokásból elvárja, sőt egyes esetekben (pl. a köszönési formák) normaként szankcionálta. Ennek alapján az anyanyelvű beszélő automatikusan választ egy bizonyos szituációban a nyelvi készletből egy megfelelő, előre megformált kifejezést. A nyelvi sztereotípiák szemantikájának meghatározója a szövegegyeztető, a konkrét szituáció. A helyes nyelvhasználat, a zavartalan kommunikáció tehát nemcsak a nyelvtani ismeretek korrekt alkalmazásának a függvénye, hanem sokszor azon áll vagy bukik, mennyire adekvátan használjuk egy adott nyelv sztereotípiáit.

A szakirodalomból hiányzik a magyar nyelv állandósult formáinak, nyelvi kliséinek a rendszerezése, pedig a köznyelvben lépten-nyomon

¹ Hivatalos hangvételi telefonbeszélgetés esetén a hívott bemondja a vezetéknevét, a hívó pedig „U spreekt met A” ('Ön A-val beszél') formulával indít.

használunk előre megformált elemeket, nyelvi sztereotípiákat. Nincs e témakörnek egységes terminológiája, és ellentmondásos nyelvhelyességi szempontból való értékelése is.

A Nyelvművelő Kézikönyv „állandó szókapcsolatok” címszava alatt a különböző típusok felsorolásakor ellentmondásba keveredik azzal, hogy köszönéseket és egyéb udvariassági és társalgási formulákat is felvesz: nyilvánvaló, hogy olyan formulák esetében, mint pl. *szia, bocsánat, köszönöm* stb. nem beszélhetünk szókapcsolatokról. A nyelvi sztereotípiák népszerűségének oka nem a „szellemi igénytelenség és kényelmesség, a gondolat- és stílusbeli szegénység” – ahogyan a Nyelvművelő Kézikönyv fogalmaz (I. kötet, 1272). Sokkal bonyolultabban szövődnek bele ezek a kifejezések a nyelvi rendszerbe.

Dolgozatomban kísérletet teszek e sokszínű témakör áttekintésére, a különböző csoportok felállításánál a magyar mint idegen nyelv tanításának módszertani kérdéseit tartva szem előtt.

II. A nyelvi sztereotípiák fajtái

Három fő csoportot különböztethetünk meg:

A) szintaktikai sztereotípiák

1. „pattern”-ek:

ami x, x (*ami igaz, igaz*)

ha y, hát y (*ha eljön, hát eljön*)

ha y, hát y (imp, pref) (*ha eljön, hát jöjjön*)

2. grammatikai idiómák:

vki kétségbe von vmit

vki kérdést intéz vkihez

vki enged a kérésnek

vki látogatást tesz vhol

vki számításba vesz vmit

B) szemantikai sztereotípiák

1. monofrazémák:

lélekszakadva

szoknyavadász

körmönfont

2. idiomatikus kifejezések

suba alatt
vki két tűz közé kerül
vki nagylábon él
vki rossz fát tesz a tűzre
mézes-mázos szavak
le is út, fel is út
vki ajtóstul ront a házba
vki töri a fejét vmin

C) pragmatikus sztereotípiák

1. meghatározott cselekvéshez kötődő kifejezések:

- a. kommunikáció-irányítás (bevezetés, befejezés, intenciók)
- b. udvariassági formulák (köszönet, bocsánatkérés, üdvözlés, búcsúzás)
- c. intézményes nyelv (szakrális nyelv, jogi nyelv)

2. közhelyek, pl.

jobb, ha tőlem tudod meg; állandó jelleggel; szerény véleményem szerint; ez van, ezt kell szeretni

3. közmondások, pl.

Ki mint veti ágját, úgy alussza álmát.
Türelem rózsát terem.

A szintaktikai sztereotípiák esetében olyan kész, előre megformált szerkezeti sémákról van szó, amelyek megkönnyítik és felgyorsítják a beszéd folyamatot. Lehetnek teljesek vagy hiányosak, utóbbi esetben az üres helyeket ki kell egészítenie a beszélőnek. Ezeknek a szerkezeteknek a helyes ismerete és használata szintaktikai szinten leegyszerűsíti és felgyorsítja a fogalmazást.

A nyelvészeti irodalomban a szintaktikai sztereotípiák mondat-jellegű fajtáit a 'pattern' szakszóval jelölik, a kötött, meghatározott rekcións szintagmákat pedig terpeszkedő kifejezéseknek vagy grammatikai idiómáknak szokás nevezni.

A szemantikai sztereotípiák meghatározó tulajdonsága elsősorban nem a szerkezeti állandóság, hanem az, hogy jelentésük nem kompozicionális, vagyis nem vezethető le az őket alkotó tagok jelentéséből. Monofrazémák (egytágú frazeológiai egységek) esetében is szembeötlő a metaforikus használat.

A pragmatikus sztereotípiák formailag kötöttek, jelentésük pedig a beszédhelyzetből, a beszélők korábbi ismereteiből, a közöttük lévő kapcsolatokból tevődik össze. A szemantikai sztereotípiákkal ellentétben gyakran kompozicionális a jelentésszerkezetük, ezért nem tartoznak hagyományosan a frazeológia tárgykörébe. Számos helyzetet elképzelhetünk, amelyben a kommunikáció furcsán alakul a bevett nyelvi szokások ismeretének hiányában, pl. vajon hogyan reagálna az élelmiszerbolti eladó, ha a „Mit parancsol?” sztereotip kérdésre ilyen feleletet kapna: „egy kiló kenyeret parancsolok”. E sztereotípiák egyes formáit sematikus kifejezéseknek vagy közhelyeknek szokás nevezni, más, erősen szituációhoz kötődő fajtáikkal eddig nemigen foglalkozott a nyelvészeti kutatás.

A táblázatban felsoroltak közül csak a szűkebb értelemben vett közhelyeket tekinthetjük a nyelv üresjáratainak, amelyek a lényegi mondanivalót helyettesítik és a semmitmondás eszközei. Ezt a csoportot kihagyhatjuk a tanítandó anyagból.

A közmondások valamifajta sztereotip tudást fejeznek ki, a 'common-sense' vagy 'gesunder Menschenverstand' címen emlegetett kollektív tudásból. Néprajzi szempontból érdekesek ugyan, és színesebbé is tehetik a közlést, mégis véleményem szerint az idegennyelv-tanításban alárendelt szerepet kell kapniuk az egyéb nyelvi sztereotípiákkal szemben. Az írásos és a szóbeli nyelvi megnyilatkozások elemzése azt igazolja ugyanis, hogy az egyéb típusú állandósult kifejezések nélkülözhetetlen és tartalmas építőelemei a nyelvnek. Az anyanyelvnek és az idegen nyelvnek egyaránt. A tanítás során évről-évre tapasztalom, hogy haladó fokon már nem a ragozási vagy szórendi, nem is a mondat szerkesztési hibák a legjellemzőbbek, zavaró idegenszerűségek és értelmetlenségek a magyar nyelv sztereotípiái kellő ismeretének hiánya folytán kerülnek a diákok beszédébe, ill. írásai-ba. Szemléltetésül összegyűjtöttem egy sor jellegzetes hibát holland anyanyelvű, harmadéves diákok fordításaiból:

- 1) *een zwak hebben voor iets* 'előszeretetik van'; helyesen: 'előszeretettel viseltetnek vmi iránt'. A hiba oka a *hebben* szerkezet egyébként korrekt, szószerinti fordítása.
- 2) *naar de fles grijpen* 'az üveghez kapnak'; helyesen: 'a pohár után nyúlnak'. A hiba oka a *lexémák* szó szerinti fordítása.
- 3) *een reis boeken* 'megbeszél egy utazást'; helyesen: 'befizet egy utazásra'. A hiba oka: a *boeken* lexéma elsődleges jelentése 'könyvel'. A diák valószínűleg érezte, hogy itt más jelentésben áll és körülírással próbálkozott.

- 4) *de schering en de inslag zijn van iets* 'lánca és vetüleke'; helyesen: 'a legfontosabb eleme vminek'. A hiba oka: a jellegzetesen holland idiómának nincs magyar megfelelője, a szószerinti fordítás teljesen értelmetlen.
- 5) *het derde lustrum vieren* 'harmadik 5 éves jubileuma vminek'; helyesen: 'tizenöt éves jubileuma vminek'. A hiba oka a magyartól eltérő számolási mód, melyet csak évfordulók esetében alkalmaznak.
- 6) *groenstrook* 'zöldsáv'; helyesen: 'zöldövezet'. A hiba oka: a *strook* szó szerinti fordítása.
- 7) *onder woorden brengen* 'szóba hoz'; helyesen: 'megfogalmaz, szóba önt'. A hiba oka: a *brengen* lexéma elsődleges jelentése magyarul 'hoz', az így kapott kifejezés viszont mást jelent, mint a holland eredeti. A *szóba hoz* idióma ('vmit véletlenül megemlít, rátereli a szót vmire') holland megfelelője *ter sprake brengen*. Itt egy ún. 'hamis baráttal' van dolgunk, a megközelítően azonos forma a két nyelvben különböző jelentéseket hordoz.
- 8) *gefeliciteerd met je zus!* 'gratulálok a húgodhoz/nővéredhez!' helyesen: 'Neked is gratulálok a húgod/nővéred születésnapja alkalmából!' A hiba oka: Magyarországon ismeretlen az a holland szokás, miszerint nemcsak az ünnepeltet köszöntik, hanem minden családtagnak, sőt, minden jelenlévőnek gratulálnak a fenti nyelvi séma szerint, amelyben kitölthető kinek-kinek az ünnepelttel fennálló rokonsági, ill. barátsági foka. Ilyen esetben nem marad más hátra, mint a körülírás.

Világosan kiderül ezekből a példákból, mennyire elégtelen segédeszközök sokszor a hagyományos egynyelvű vagy kétnyelvű szótárak. Ha az ilyen jellegű hibák elébe akar vágni a nyelvtanár, tisztába kell lennie a nyelvi sztereotípiák mibenlétével és ezt a tananyag összeállításában és feldolgozásában figyelembe is kell vennie.

Ez a dolgozat a továbbiakban csak a szemantikai sztereotípiákkal foglalkozik, a másik két csoport feldolgozása a magyar mint idegen nyelv tanítása szempontjából külön tanulmány tárgya lehet.

III. Idiómák a nyelvtanításban

A tananyag összeállításának és feldolgozásának módjai

Mivel az idegen nyelv tanulása során az anyanyelv rendszerét nem törölhetjük ki a tanulók fejéből, a didaktikai és metodikai felkészülés során a tanárnak számolnia kell a nyelvi anyag minden szintjét átszövő interferenciával.

A várható nyelvtani és szótanulási, szóválasztási nehézségek leküzdésében igen hasznos módszer lehet a nyelvi összehasonlítás. Többféle szempont szerint lehet összeállítani a tanítandó anyagot. Választhatjuk a globális szerkezeti összehasonlítást, vagy a mikroszintű, lexémákból vagy konceptusokból kiinduló megközelítést. Ez utóbbi esetben lexémák, ill. témakörök szerint csoportosítjuk a tanítandó kifejezéseket. Pusztán szintaktikai alapon is csoportosíthatjuk a célnyelvi anyagot, a kifejezések között fennálló szerkezeti analógia megkönnyítheti a tanulást, összehasonlító vizsgálatot azonban ilyen kiindulásból nincs értelme végezni, mivel egészen biztos, hogy a tanulók anyanyelvében teljesen más szerkezetű csoportok léteznek.

Olyan anyagot kell összeállítanunk, amelyből világosan látszanak az alapvető hasonlóságok és különbségek a tanulók anyanyelve és célnyelve között. Ezáltal betekintést nyerhetünk abba, várhatóan hogyan fog a nyelv-elsajátítási folyamat során a pozitív és a negatív transzfer működni. Az összehasonlítás célja az, hogy a szituációhoz kötött alkalmazásban hasonlóságokat és különbségeket fedezzünk fel és tudatosítsunk a hallgatókban.

Az elsajátítás folyamatában célszerű részletes körülírást adnunk az egyes kifejezésekről, mintegy ezzel szimulálva a szituációhoz való kötődést. Kívánatos, hogy a jelentéstani leírás magában foglalja az esetleges nem idiomatikus szinonimákat, valamint a hasonló jelentésű, de más kép-anyagot tartalmazó idiómákat is.

A) Globális szerkezeti összehasonlító módszer

Két nyelv frazeológiai készletének az összehasonlításakor meg kell különböztetnünk a kifejezések tartalmi és formai oldalát, vagyis azt, hogy milyen „üzenetet” és milyen képanyagba öntve hordoznak. Ennek alapján a következő csoportokat különíthetjük el:

a) azonos tartalom – azonos képanyag

Pl. a 'hirtelen éles fizikai fájdalmat érez' jelentéstartalmat a magyarban is és a hollandban is ugyanazzal a képpel jelölhetjük: *csillagokat lát a fájdalomtól*/sterretjes zien van de pijn.

b) azonos tartalom – különböző képanyag

Pl. a 'nagyon esik az eső' jelentéstartalmat magyarul az *esik, mintha dézsából öntenék* idiómával fejezzük ki, a hollandban ugyanezt teljesen más kép jelöli: *het regent pijpestelen* 'pipaszárak esnek'. Érdekes módon a hollandban tranzitívvá válik ebben a kifejezésben a *regen* 'esik' ige, tehát a szó szerinti fordítás tulajdonképpen 'pipaszárakat esik'. A képalkotás alapjául az egybefüggő vízsugarak pipaszárakhoz való hasonlósága szolgál.

c) különböző tartalom – azonos forma

Pl. a 'jól megy sora, nem nélkülöz' tartalmat a magyarban a *van mit aprítania a tejsze* idiómával fejezhetjük ki, ugyanez a kép megvan a holland nyelvben is, de más jelentéssel: *veel in de melk te brokkelen hebben* 'nagy befolyással rendelkezik'. Ritka az ilyenfajta megfelelés, de számolnunk kell az idiomatikus kifejezések körében is a 'hamis barátok' meglétével.

d) sajátos tartalom – sajátos forma

A magyarban többek között a következő tartalmakat nem tudjuk idiomatikus kifejezésekkel visszaadni: 'parancsol, utasít' – holland idióma: *de lakens uitdelen* 'kiosztja a lepedőket'; 'megszervez' – holland idióma: *iets op touw zetten* 'vmit kötélre tesz' Ez a kép idegen a magyar anyanyelvűek számára, a holland hajóséletről való.

A hollandból többek között a következő magyar kifejezések idiomatikus megfelelői hiányoznak: 'magára vállalja a kellemetlen következményeket vmiért' – magyar idióma: *tartja a hátát vmiért*; 'nagyon irigy' – magyar idióma: *eszi a sárga irigység*.

Ez a csoport okozza a legtöbb nehézséget a tanításban. A szótárakban megtalálható jelentések – amennyiben a kifejezés egyáltalán benne van valamilyen szótárban – nem adnak elegendő információt arról, pontosan milyen szituációkban használható a kifejezés. Mivel e kifejezések esetében az anyanyelv sem jelent semmiféle támpontot, nagy a hibalehetőség. Ezekre az idiómákra is igaz viszont, hogy a nyelvi szint csak potenciális lehetőséget kínál megértésükhöz, de végül is a szövegkörnyezet, a konkrét szituáció határozza meg érvényes jelentésüket. Különösen fontos tehát, hogy a tanításban megfelelő példaanyagba helyezve ismertessük meg a diákokat az ilyen jellegű kifejezésekkel.

B) Lexémák szerinti összehasonlítás (szemasziológiai megközelítés)

A nyelvtanítás célja az, hogy diákjainkban kifejlesszük a megértés és megértetés készségét a magyar nyelvben. A fentebb felsorolt példákból láthattuk, milyen jellegű problémák gyakoriak magyar–holland viszonylatban ebben a témakörben. A hibák több esetben is abból adódtak, hogy az idiomatikus kifejezéseket nem szemantikai egységként, hanem lexémaként fordították le a diákok. Hasznos lehet tehát egy olyan jellegű összehasonlítás a két nyelv között, amikor a célnyelv egy meghatározott lexémájából indulunk ki és összegyűjtjük az ezzel előforduló legfontosabb idiomatikus kifejezéseket, valamint a kiinduló nyelvben meglévő megfelelőiket.

Hogyan mérhetjük idiomatikus kifejezések esetében az azonosság, a megfelelés fokát?

Ha a sikeres kommunikáció ideáljából indulunk ki, úgy ekvivalencia-kritériumok alapján végezhetjük el az összehasonlítást, melyek hierarchikus sorrendjében egyértelműen az egységek között fennálló szemantikai azonosság tölti be az első helyet. Ennek a megállapítása az összehasonlítás fő célja. A pontos megértés azonban ennél többet, tudniillik idiomatikus ekvivalenciát feltételez. Ennek összetevői pedig: a lehető legnagyobb fokú azonosság szintaktikai-grammatikai szinten, valamint a stílushatást, a pragmatikát és az előfordulási gyakoriságot illetően. Ezeknek a szempontoknak az alapján kell felállítanunk az ekvivalencia-csoportokat, amelyekbe a két nyelv legfontosabb kifejezéseit besorolhatjuk. A következőkben konkrét példával szemléltetem, hogyan valósítható ez meg:

A 'kéz' testrésznevet tartalmazó idiomatikus kifejezések magyar–holland összehasonlító vizsgálata

A testrészek megnevezése igen gyakori az idiomatikus kifejezésekben, hiszen az ember elsősorban önmagából indult ki, önmagához, saját testéhez viszonyított a világ jelenségeinek észlelésében és megnevezésében. Ezekben a kifejezésekben, amelyeket a szakirodalomban szomatizmusoknak neveznek, többnyire világosan nyomon követhető a konkrétból átvitt értelművé váló jelentésfejlődés; fellelhető bennük egyfajta ősi, univerzális jellegű szimbolika is, amely mindenki számára érthető, pl. a szív az érzelmek központja, a kéz a hatalom jelképe stb.

I. csoport (teljes tartalmi és formai ekvivalencia)

Kifejezések	Jelentés
1 M: vki jó kezekben van H: <i>iem. is in goede handen</i>	megbízható emberek gondoskodnak róla
2 M: vki vkinek a kezébe teszi sorsát H: <i>zijn lot in iems. hand leggen</i>	rábízza az élete alakulását vkire
3 M: vki vkinek a jobb keze H: <i>iems. rechterhand zijn</i>	vkinek a legjobb segítsége
4 M: vkinek két bal keze van H: <i>iem. heeft twee linkerhanden</i>	ügyetlen a kétkezi munkában
5 M: vkinek szabad keze van H: <i>de vrije hand haben</i>	szabadon cselekedhet
6 M: kézről-kézre jár H: <i>van hand tot hand gaan</i>	az egyik ember továbbadja a másiknak
7 M: vki megkéri vkinek a kezét H: <i>om iems. hand vragen</i>	házassági ajánlatot tesz

II. csoport (teljes tartalmi és részleges formai ekvivalencia)

Kifejezések	Jelentés
1 M: vkinek meg van kötve a keze H: <i>iems. handen zijn gebonden</i>	nem cselekedhet szabadon
2 M: vki üres kézzel jön vhová H: <i>met lege handen komen</i>	nem hoz magával ajándékot
3 M: vkinek piszkos a keze H: <i>vuile handen hebben</i>	bűnös vmiben
4 M: vki vmit a kezére játszik vkinek H: <i>iem. speelt iem. iets in handen</i>	vkít látszólag véletlenszerűen előnyhöz juttat
5 M: ráteszi vmire a kezét H: <i>de hand op iets leggen</i>	vmit tulajdonába vesz
6 M: vkinek a kezében van vki/vmi H: <i>iem. heeft iets/iem. in de hand</i>	hatalma van vki/vmi fölött
7 M: vki kézbe veszi a dolgot H: <i>iem. neemt iets ter hand</i>	átveszi a kezdeményezést az ügyben

III. csoport (tartalmi és formai ekvivalencia hiánya)

Magyar szomatizmusok

Kifejezések	Jelentés
1 vki meghal vkinek a kezei között	gondos, szeretetteljes ápolás ellenére is meghal
2 vkinek tiszta a keze	ártatlan a dologban
3 szétfolyik a pénz a kezei közül	nem tud bánni a pénzzel, túl sokat költekezik

Holland szomatizmusok

Kifejezések	Jelentés
1 iem. kan geen <i>hand</i> voor ogen zien	nem lát a szemétől
2 iem. leeft van de <i>hand</i> in de tand	egyik napról a másikra él
3 iem. legt de laatste <i>hand</i> an iets	az utolsó simításokat végzi vmin

Az idiomatikus kapcsolatok stilisztikai hatása a legritkább esetben semleges, gyakran expresszív vagy közvetlen, humoros. Könnyen belátható, hogy pontos szemantikai megfelelés mellett is igen zavaró, ha a kifejezés stílushatása más a két nyelvben. A pragmatika fontosságát pedig már dolgozatom elején példával igyekeztem szemléltetni. Ezekre a szempontokra is figyelemmel kell lennünk.

C) Konceptusok szerinti összehasonlítás (onomaszilológiai megközelítés)

Kétségtelenül hiányzik egy olyan idióma-szótár, amely a magyar mint idegen nyelv tanításában használható lenne. Az idiomatikus kifejezések konceptusok szerinti összegyűjtése a hagyományos alfabétikus sorrend helyett megfontolásra érdemes alternatívát kínál. E szerint a rendezési elv szerint meghatározott fogalmak köré csoportosíthatjuk az idiómákat. Példaként nézzük meg, milyen kifejezések tartoznak a magyar nyelvben a 'harag' kategóriához:

A harag-konceptus kifejezése a magyarban

A harag olyan érzelem, amelyet tulajdonképpen mindenki ismer. Többnyire világos kiváltó oka van és néhány jellegzetes fizikai megnyilvánulás kíséri: a mérges embernek emelkedik a vérnyomása, gyorsabban ver a szíve, emelkedik a testhőmérséklete, vagyis melege lesz.

1. hő-metaforák

- a. elvörösödik mérgében (dühében, haragjában, indulatában)
- b. vörös a méregtől (dühtől, haragtól, indulattól)
- c. mérges, mint a pulyka
- d. haragra gerjed (lobban, gyullad)
- e. haragra gerjeszt (lobbant, gyújt)
- f. forr benne a harag (méreg, düh, indulat)
- g. haragot forral
- h. felforr a vére (az agya, az epéje)
- i. majd szétveti a harag (méreg, düh, indulat)
- j. majd szétpattan/szétrobban a haragtól (a méregtől, a dühtől, az indulattól)
- k. majd megpukkad mérgében (dühében)
- l. kifújja a mérgét (dühét, haragját)
- m. elpárolog a haragja
- n. elszáll a haragja

A harag növekedésével a fizikai szimptómák erősödnek, ez tűnik ki az idiómák képanyagából is. A fellobbanó haragot a vörös szín (a, b, c) és a melegség érzete (d, e) kíséri, a hőérzés egészen a „forrpontig” (f, g, h) fokozódhat. A felgyülemlett energia ezután kiutat keres, és akár a forrásban lévő folyadék gőze, majd szétveti tárolóedényét, az emberi testet. Az érzelmi folyamat akkor csendesedik el, ha a harag által gerjesztett energiát valamilyen módon képes leadni a dühös ember (l, m, n), megnyugszik, és akár a gőz, elszáll a haragja.

2. elemi természeti jelenségek képei

- a. előnti/elfutja/elragadja/elfogja a harag (a méreg, a düh, az indulat)
- b. elhatalmasodik rajta a harag (a méreg, a düh, az indulat)
- c. kijön a sodrából – kihoz a sodrából
- d. kiönti haragját (mérgét, dühét)
- e. szabad folyást enged haragjának (mérgének, dühének, indulatának)
- f. kitör belőle a harag (a méreg, a düh, az indulat)
- g. tombol haragjában (mérgében, dühében)
- h. tajtékszik a dühtől (méregtől)

A harag egyes kifejezésekben önálló entitásként jelenik meg, amely akarunktól függetlenül a hatalmába ejt és magával sodor, akár az áradat vagy a szélvihar (a, b). Az árvizet hömpölygető folyó képe villan elő a következő három idióma szerkezetéből (c, d, e). A harag elementáris erejét érzékelteti f, g és h vulkanikus kitörés képét, illetve a tomboló vihart és a tajtékzó árvizet idézve.

3. emésztés-metaforák

- a. eszi a méreg
- b. emésztí a harag (az indulat)
- c. dúl-fúl haragjában (mérgében)
- d. torkig van
- e. előnti az epe

A csendes, visszafojtott harag kifejezései ezek. A harag itt is önálló entitásként jelenik meg, amely lassan károsítja, rombolja a személyiséget (a, b). Másrészt a felgyülemlett, visszafojtott harag szinte fizikai rosszullét-höz, csömörhöz vezet (c, d, e).

4. abszurd mozgások

- a. méregbe/dühbe gurul
- b. a falra mászik
- c. a plafonon van

A dühös ember kivetkezik önmagából, szinte abszurd dolgokra képes.

5. agresszív cselekvések

- a. ökölbe szorul a keze
- b. viszket a tenyere
- c. földhöz vág
- d. hajba kapnak
- e. kitölti a haragját
- f. öltre megy

A harag egyik levezetési formája a tettlegesség.

6. határátlépés, határtalanság képzetei

- a. féktelen/feneketlen harag (düh)
- b. elveszíti a fejét
- c. eszeveszetten dühöng

Ugyanezt ki lehet dolgozni a célnyelvben is. Az összehasonlításból pedig érdekes tanulságokat lehet levonni: egy-egy konceptuson belül az idiomatikus kifejezések összefüggő képrendszereket alkotnak. A képösszefüggések visszatükrözik azokat a részben univerzális, részben kultúr-specifikus asszociációs folyamatokat, amelyek mindennapi életünk kollektív tapasztalataiban gyökereznek és naiv világgépünket uralják. Konceptuális kategóriák szerint áttekinthető idióma-tárat lehet összeállítani, amely megvilágítja a nyelvek sajátos szemantikai szerkezeteinek, a hungarologizmusoknak, hollandizmusoknak stb. a mélyrétegét.

Irodalom

- Balázs J. 1966: Szintagmatizálódás és lexikalizálódás. In: Szótártani Tanulmányok. 79–98.
- Everaert, M. 1993: Vaste verbindingen (in woordenboeken). In: Spektator 22/1, 3–27.
- Feilke, H. 1989: Funktionen verbaler Stereotype für die alltagssprachliche Wissensorganisation. In: Kognition und Kommunikation. Beiträge zur Psychologie der Zeichenverwendung (szerk. C. Knobloch). 137–155. Münster.
- Geraerts, D. 1989: Wat er in een woord zit. Facetten van de lexicale semantiek. Leuven.
- Huizinga, A. 1994: Spreekwoorden en gezegden. Baarn.
- Krohn, K. 1994: Hand und Fuss. Eine kontrastive Analyse von Phraseologismen im Deutschen und Schwedischen. Göteborg.
- O. Nagy G. 1966: Magyar szólások és közmondások. Budapest.
- Scholze-Stubenrecht, W. 1995: Äquivalenzprobleme im zweisprachigen Wörterbuch. In: Studien zur zweisprachigen Lexikographie mit Deutsch II (szerk. H. E. Wiegand). 1–16. Hildesheim–New York.
- Sterkenburg, P. G. J. van 1991: Naar een basis-fraseologie voor niet-moedertaalsprekers. In: Forum der Letteren 1: 35–46.
- Verstraten, L. P. 1992: Vaste verbindingen. Een lexicologische studie vanuit cognitief-semantisch perspectief naar fraseologismen in het Nederlands. Utrecht.